Tanévnyitók az Erzsébet Tudományegyetemen (1914-1950)

h, 2014/10/06 - 10:28 -- POPIAAB.PTE@pte.hu
„A pozsonyi egyetem, a mi fiatal Alma Materünk, formálisan a mai nappal kezdi meg működését” – nyitotta meg 100 éve, 1914. október 3-án Falcsik Dezső rektori hatáskörrel felruházott dékán az Erzsébet Tudományegyetem első tanévét Pozsonyban. Bár az első tanévnyitót a háborús viszonyok miatt szerény körülmények között tartották, a Pécsre költöző egyetem mindennapjaiban a tanévnyitók már meglehetősen reprezentatív eseménynek számítottak, melyet az egyetem dísztermében (a mai Halasy-Nagy József Aulában) tartottak. Az egyetemi tanévzárók [1] után az Erzsébet Tudományegyetem tanévnyitóit mutatjuk be.

Az 1923. október 24-i tanévnyitó ünnepség az egyetemi díszteremben (ma: Halasy-Nagy József Aula, Pécs, Rákóczi u. 80.)

Az időpont

Az ETE tanévnyitó ünnepélyes közgyűlését általában október elején-közepén tartották. Bár a budapesti ideiglenes működés alatt felmerült, hogy a tanévnyitót minden évben szeptember 22-én, az „*egyetem száműzetésének*”[1] napján kellene tartani, s a javaslatot az Egyetemi Tanács is elfogadta, utóbb – főként szervezési nehézségek miatt – nem tudták tartani a kijelölt időpontot.[2]

(PTE EL VIII. 101. b. 14-1928/29.)

A programok

A tanévnyitó ünnepségek a tanévzáróhoz hasonlóan két részből álltak: (katolikus, protestáns és izraelita) istentiszteletekből, valamint az ünnepélyes közgyűlésből. A közgyűlés az előző évi rektor beszámolójával kezdődött, melyben megemlékezett az elhunyt vagy távozó oktatókról és alkalmazottakról, köszöntötte az újonnan belépőket, valamint beszámolt az előző tanév legfontosabb – elsősorban az egyetem fejlődését demonstráló – eseményeiről (magántanári képesítésekről, látogatásokról, kitüntetésekről, rendezvényekről stb.), nem feledkezve el a (nézők között helyet foglaló) állami szervek és a város képviselői felé nyújtott gesztusokról és köszönetnyilvánításokról.[3] Dambrovszky Imre 1937. október 2-án így kezdte leköszönő beszédét: *„Igazi beszámolót* (…) *akkor mondanék, ha leszállanék a tudományos élet csendes műhelyeibe, ahol a tudomány készül, lefesteném azokat a lelki fájdalmakat, melyek sokszor a tudomány örök igazságait kutatókat gyötrik, ecsetelném a szívbéli örömöket, melyek egy kifürkészett igazság nyomában fakadnak és leírhatnám azt a fényt, azt a világosságot, amely egy tudományos munkában eltöltött egyetemi tanévnek a nyomában jár, s melynek világánál a tudomány-szomjas ifjúság lelkében óriási perspektívák nyílnak. Erre azonban képtelen vagyok*, (…) *mert ezt könnyebb sejteni, mint elmondani, úgyis ismerik mindazok, akik valaha tudománnyal foglalkoztak. Szorítkozom tehát tanévünk egyes kimagasló és jellemző eseményeinek elsorolására, melyek részben az egyetem hangulatára irányadók voltak, s az egyetemi működésnek alaptónusát adták* (…).”[4]

(PTE EL VIII. 101. b. 55. d. 62-1934/35.)

A rektor beszéde végén felidézte az aktuális tanév rektorának és dékánjainak megválasztására vonatkozó döntéseket, akiket ezt követően beiktattak tisztségükbe: „*Méltóságos Prorector Úr!* – fogadta el beiktatását Mansfeld Géza, az 1934/35. tanév rektora a leköszönő Pázmány Zoltántól – *Mélységes hálával köszönöm a magam és a Dékán urak nevében a beiktatást és azokat a meleg szavakat, amelyekkel bennünket kitüntetni méltóztatott. A tovarohanó élet kapujában két vándor: A Múlt és a Jövő*[,] *íme egy percre összetalálkoznak, egymás szemébe néznek és kezet szorítanak. Ez a kézszorítás szent fogadalom, hogy a múlt megszentelt emlékeit mindenkor tiszteletben tartom és hogy egyetemünkön minden új eszme fundamentuma a jövőben is csak a traditiók kősziklája lesz. Ezt a láncot pedig, melyet mély hálával szívemben, mint az egyetem legnagyobb ékességét most Méltóságodtól átvettem – ígérem*[,] *sohasem fogom csupán díszként viselni, hanem ebben a láncban – amint azt elődeimtől tanultam – mindig csak a kötelességteljesítés jelképét fogom látni.*”[5]

Az 1930. szeptember 17-i tanévnyitó ünnepély (Fotó: Fodor, forrás: a PTE Pécsi Egyetemtörténeti Gyűjtemény képgyűjteménye [2])

A beiktatást az új rektor évnyitó beszéde, illetve tudományos értekezése követte, a programot pedig az új rektort adó kar dékánjának ifjúsághoz intézett beszéde zárta: „[M]*indenekelőtt szívélyesen köszöntöm úgy régi hallgatóinkat, mint az újakat, akik első ízben lépik át az alma mater küszöbét.* – kezdte beszédét Rhorer László az 1934. október 14-i tanévnyitón. – *Különösen ez utóbbiakhoz fordulok most, a kik a középiskolából jőve talán meglepetéssel fogják látni a különbséget az oktatás menetében a két intézmény között. A középiskolában a deák rendszerint állandó ellenőrzés alatt áll, egyik napról a másikra kapja a leckét és számol be tudásáról. Ezzel szemben az egyetem a hallgató belátására és szorgalmára bízza, hogyan osztja be tanulmányait s csak a szigorlatokon kéri számon: vajjon birtokában van-e a szükséges ismereteknek. Ennek a lazább ellenőrzésnek megvan a maga helyes oka: az egyetemen lesz a deákból felnőtt férfi, illetve nő, innen lép ki az életbe, tehát szükséges, hogy hozzászokjék az önállósághoz, hozzászokjék ahhoz, hogy kötelességét akkor is teljesítse, mikor nem áll a háta mögött ellenőrző tanár.*”[6]

Hóman Bálint beszél a kolozsvári egyetem 1940-es megnyitásán (Forrás: MFM történeti osztály fotótára [3])

A tanévnyitó a húszas években meglehetősen hosszú volt, akár két óránál is tovább tartott. Az ünnepély (s általában az egyetemi ünnepségek) hosszát 1930-ban „lehetőleg” másfél órában maximálták, a tudományos előadás 40 percnél, az egyéb előadások pedig 20 percnél nem tarthattak tovább.[7] „*A tapasztalat ezt a korlátozást annyira szükségessé teszi, hogy további indoklást feleslegesnek tartok*” – érvelt a javaslatot előterjesztő Molnár Kálmán jogászprofesszor.[8]

(PTE EL 101. b. 77. d. 14-1939/40.)

Az 1939/40. évi tanévnyitóra érkező Szádeczky-Kardoss Tibor, a Műegyetem nyilvános rendes tanárának szállodai számlája (PTE EL 101. b. 77. d. 14-1939/40.)

Meghívók és meghívottak

A tanévnyitóra a kormányzót, a felsőoktatás állami irányításának prominenseit, a társegyetemek képviselőit, egyházi képviselőket, valamint Pécs vezető tisztviselőit, országgyűlési képviselőjét, illetve az egyetem tekintélyes támogatóit stb. is meghívták, de gyakran előfordult, hogy a meghívottak kimentették magukat.

(PTE EL VIII. 101. b. 55. d. 62-1934/35.)

Tárkányi Lajos, Komárom-Esztergom vármegye alispánjának részvételt lemondó levele, 1946. okt. 1. (PTE EL 101. b. 106. d. 20-1946/47.)

Különösen nagy megütközést keltett 1924-ben az egyetem soproni Evangélikus Hittudományi Karának távolmaradása. „*Egyáltalán nem látja indokoltnak* – jegyezte meg Halasy-Nagy József (ekkor még Nagy József) prorektor az Egyetemi Tanács következő ülésén –, *hogy az evangélikus hittudományi kar az ilyen fontos ünnepélyből, – az egyetem életéből, kivonja magát; mivelhogy az egyetem minden előnyeiben osztozkodik, kell, hogy annak kötelezettségeit is viselje. Szabályaink szerint az egyetemi Tanács beiktató ünnepélyes közgyűlésén minden kar hatóságának meg kell jelennie, ott dékáni vagy prodékáni üres szék nem lehet.*”[9] Halasy-Nagy feltételezte, hogy a távolmaradás hátterében az áll, hogy az Egyetemi Tanács még mindig nem határozott egyértelműen az egyetemi ünnepségek alkalmával tartott istentiszteleteken való részvételről. Az Egyetemi Tanács evangélikus hittudományi kari tagjai ugyanis az évnyitó előtt tartott katolikus Veni Sancte-n (ahol pedig minden tanácstagnak meg kellett jelennie), nem voltak hajlandók részt venni. Erre egyébként a kar alapítólevele is felhatalmazta őket, ennek Egyetemi Tanács általi „értelmezése” és jóváhagyása azonban késett.

(PTE EL VIII. 101. b. 18. d. 451-1926/27.)

Prőhle Károly, az Evangélikus Hittudományi Kar prodékánja a vádat elutasította: „(…) *a megtörtént távolmaradásban a kar részéről semmi szándékosság nem forog fenn. Az evangélikus hittudományi*

kar dékánja és prodékánja nem is gondoltak arra, hogy a beiktató ünnepélyről történt távolmaradásuk tisztükben való megmaradásának jogérvényességét stagnálná, miután a kar dékánja és prodékánja ugyanaz, mint a múlt tanévben volt. (…) *Ez a körülmény, valamint a Sopronból Pécsre való leutazással járó költségek megtakarítására irányuló szempont vezette az evangélikus hittudományi kart a távolmaradásra* (…).”[10] Az előadó Halasy-Nagy örömmel vette tudomásul, hogy „a *távolmaradásban a kar részéről nincs szándékosság és tüntető szándék*”,[11] s egyúttal javasolta, hogy az Egyetemi Tanács mondja ki, hogy az evangélikus hittudományi kar dékánja és prodékánja (a távolság miatt) nem köteles részt venni a nagyjából havonta tartott tanácsüléseken, de a beiktató ünnepélyen igen. A Veni Sancte-n való részvétel ügyében azonban nem jutottak dűlőre, ennek elnapolását a kari álláspont kialakításáig maga Prőhle is támogatta.[12] Az iratokban mindezidáig nem bukkant fel erre vonatkozó előterjesztés, annyi azonban bizonyos: a soproni kar dékánja és prodékánja – mint az Egyetemi Tanács tagja – minden évben megkapta a Veni Sancte-n való részvételre felszólító rektori levelet, illetve rendszeresen felkérték a tanévnyitó istentiszteletet celebráló pécsi evangélikus lelkészt, hogy azt ne a Veni Sancte időpontjában tartsa, hogy azon a soproni dékán és prodékán is részt tudjon venni.[13] A „figyelmesség” 1932-től lett rendszeres: az evangélikus és református egyházak ugyanis megpróbálták elérni, hogy a tanévnyitó és –záró alkalmából kibocsátott meghívókon ne csak a katolikus Veni Sancte és Te Deum legyen feltüntetve, hanem a protestáns templomokban tartandó istentiszteletek időpontja is, ezt azonban a Tanács elutasította, hogy elkerülje, hogy az izraelita istentisztelet időpontját is fel kelljen tüntetnie.[14] „Cserében” azonban helyt adott az evangélikus hittudományi kar kívánságának, hogy ezentúl az evangélikus és református istentisztelet is hivatalos istentiszteletnek minősüljön, és „*azokon a Tanács képviseletéről* (…) *oly módon történjék gondoskodás, hogy a kiküldöttek teljes istentiszteletet hallgathassanak végig*.” Vagyis a katolikus mise egy órával korábban, 9 órakor, az evangélikus és református istentisztelet 10 órakor, a közgyűlés pedig 11-kor kezdődjön.[15]

Jelentés az izraelita tanévnyitó istentiszteletről (PTE EL 101. b. 77. d. 14-1939/40.)

A prominens meghívottakon túl az egyetem természetesen a hallgatók minél nagyobb létszámú megjelenésére is számított, azonban a harmincas évek második felére a hallgatók nagy része el-elmaradt a hivatalos egyetemi ünnepségekről. Scipiades Elemér, az 1937/38. tanév rektora a megoldást egyrészt a részvétel kötelező jellegének hangsúlyozásában látta, ám egyúttal – a rektori felszólítás „hatékonyságának” ismeretében és a társegyetemek ünnepélyeinek díszes külsőségeit is „ellesve” – a tanévnyitó „ünnepélyesebbé tétele” érdekében azt javasolta, hogy az Egyetemi Tanács a hallgatói-ifjúsági egyesületek zászlói alatt vonuljon a Veni Sancte-ra, majd a templomból vissza az egyetemre.[16] (A részvételre hét bajtársi egyesület vezetőségét és tagjait kérték fel, már ez is jelentősen növelte a hallgatói résztvevők létszámát.) A rektor egyúttal a templomi és az aulai ültetés tervét is ismertette. Az aulai ülésrend, ahogy említettük, egy nehezen olvasható ceruzarajz formájában maradt fenn, melynek alapján Acél Róbert elkészítette az 1937. október 2-i tanévnyitó ültetési rendjének rekonstrukcióját:

Tanévnyitók 1945 után

A tanévnyitókkal kapcsolatos iratanyagot vizsgálva az 1945 utáni változások apránként tűnnek fel. A program eleinte alapvetően nem változott, bár a Magyar Hiszekegyet természetesen más énekek váltották fel. A megváltozott politikai viszonyokra 1946-ban még csak annyi utalt, hogy a hivatalba lépő rektor, Krisztics Sándor a demokratikus államszervezés irányairól tartotta székfoglaló előadását.[17]

(PTE EL 101. b. 106. d. 20-1946/47.)

1948-tól azonban már jelentősebb változásokat is észlelhetünk: az egyetem ekkorra elvesztette „jogát”, hogy maga tűzze ki a tanévnyitó időpontját: mivel azon a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium (VKM) küldötte is részt vett, az egyetemek tanévnyitóit össze kellett hangolni, s egyeztetni a minisztériummal, hogy képviselője biztosan megjelenhessen, De nemcsak a puszta részvételről volt szó, a hivatalos program kiegészült a minisztérium képviselőjének valamilyen „aktuális” kérdéséről szóló előadásával: 1948-ban Szántó György miniszteri tanácsos például a bevezetés előtt álló – már döntően a kommunista oktatás- és társadalompolitika intencióit megvalósító – egyetemi reformot mutatta be, ezt követően pedig az „ifjúság nevében” a Magyar Egyetemi és Főiskolai Egyesületek Szövetsége (MEFESZ) alelnöke is beszédet tartott.[18]

(PTE EL VIII. 101. b. 117. d. 5-1948-49.)

Az ünnepség a Szózattal zárult, míg egy évvel később már az Internacionálét hallgathatták a jelenlevők (illetve az programok között az „*Elnyomás, szolgasors, / Ez volt a rend ezer évig*...” kezdetű Köztársasági indulót), a hallgatókat pedig dr. Farádi László egyetemi magántanár, a Magyar Dolgozók Pártja kiküldöttje köszöntötte.[19] Jelentősen megváltozott a meghívandók köre is:

(PTE EL 101. b. 121. d. 50-1949/50.)

A pártszervek fokozatosan rátelepedtek a tanévnyitókra: az ünnepség 1948-49-től már nem az egyetem „belügye”, nemcsak az intézmény (munkájának) ünnepe volt, hanem egyértelmű ideológiaközvetítő szerepet is betöltött: a Debreceni Tudományegyetemen a hivatalos program részeként a megyei párttitkár is felszólalt, egy vagongyári munkás pedig az éltanulókat köszöntötte, míg a Szegedi Tudományegyetem tanévnyitóján a kazah költő, Dzsambul *A sztálini alkotmány* című versét is elszavalták.[20]

(PTE EL VIII. 101. b. 117. d. 5-1948-49.)

Ebből a szempontból – kizárólag a programpontokat vizsgálva – az (ekkor már) Pécsi Tudományegyetem 1949-es tanévnyitója (hasonlóképp a Pázmány Péter Tudományegyetemé)

meglehetősen visszafogottnak tűnik. Lissák Kálmán lelépő rektor beszéde azonban már igazodott az elvárt retorikához. Az elmúlt tanév eseményeinek ismertetése között Lissák nem mulasztotta/mulaszthatta el a köszönetnyilvánítást, melynek kenetteljes tónusa nem változott, de kommunista nyelvi/retorikai elemekkel és fordulatokkal telítődött: *„Az elmúlt tanévben egyetemünk a kormányzati szervektől irányított hároméves tervnek minden akadályt elsöprő, lüktető erővel, megállás nélkül történt, csodálatraméltó megvalósítása, befejezése során igen jelentékenyen fejlődött tovább*. (…) *A népi demokrata kormányzatnak e bőkezű*[,] *megértő gondoskodásért az egész egyetem mélységes háláját és köszönetét e helyről is tolmácsolom, azzal az ígérettel, hogy erőinket még fokozottabb mértékben a nép szolgálatába állítva, igyekszünk a támogatást meghálálni."*[21]

(PTE EL 101. b. 121. d. 50-1949/50.)

Ezt követte a „*kormányzat gondoskodásából*" végbement fejlődés bemutatása: könyvadományok, műszerbeszerzések, új alkalmazások felsorolása, valamint az elmúlt tanév jelentősebb eseményeinek – többek között – a szovjet egészségügyi miniszterhelyettes látogatásának, illetve a „béke megvédéséért" tartott városi rendezvényen való részvétel ecsetelése, külön kiemelve 1949. május 14-ét, amikor „*az egyetem aulájában gyűltünk össze valamennyien: a Tanács, a tanártestület tagjai, az egyetem összes dolgozói, hogy meghallgassuk RÁKOSI MÁTYÁS-nak, a magyar nép forrón szeretett, bölcs vezetőjének a képviselőválasztások jelentőségét méltató és a Kossuth rádión közvetített beszédét* (…)."[22] Végezetül az aktuálpolitikai eseményekre adott kötelező reflexiók következtek: „*Nem zárhatom le e megemlékezésemet anélkül, hogy mindezen nagyszerű eredmények ellenére vagy talán éppen azok következtében az ország határain is túlterjedő hazaáruló szervezkedés jött létre. Mint tudjuk, a Rajk-féle összeesküvésről beszélek, mikor kijelentem az egyetem minden dolgozója nevében, hogy ugyanolyan elszánt gyűlölettel fordulunk ellenünk, mint az ország egész népe és a világ minden haladó népe is, hogy ép oly elszántsággal követeljük a legszigorúbb megtorlást. De azt sem mulaszthatom el, hogy kifejezzem hálánkat és bizalmunkat a népünket vezető Magyar Dolgozók Pártja és annak főtitkára, RÁKOSI MÁTYÁS iránt*."[23]

(PTE EL 101. b. 121. d. 50-1949/50.)

1950-ben a VKM egységesen szabályozta az egyetemi tanévnyitók megrendezését, ezt ekkortól az ország összes egyetemén egy napon tartották. A központi szabályozás jelentősen lecsökkentette a magasabb egyetemi tisztségeket viselők „szerepléseit", s a programot az állami és pártszervek, valamint a kommunista ifjúsági szövetség (helyi) prominenseinek beszédeivel töltötték fel. A program az új Egyetemi Tanács „*minden formalitás nélküli*" bevonulásával kezdődött, melyet a Himnusz (illetve egy pár nappal későbbi telefonos közlés szerint a Köztársasági induló) követett. A rektor röviden megnyitotta az ünnepélyt, majd a VKM kiküldöttjének, a Dolgozó Ifjúság Szövetsége (DISZ) titkárának, illetve a pártszervezet képviselőjének beszéde következett. A rektor „hosszabb" beszédét követően az ünnepséget a DISZ-induló zárta. A minisztérium körlevelében külön felhívta a figyelmet a megfelelő dekorációra is, de nyomtatott meghívót már nem volt szükséges készíteni.[24] A VKM ünnepségen részt vevő képviselőjének beszédét pár nappal korábban eljuttatták az

egyetemhez, hogy a rektor és a DISZ küldöttje maximum 10-15 perces beszédében ahhoz tudjon igazodni.

(PTE EL 101. b. 122. d. 25-1950/51.)

Az egyetemi tanévnyitók 1945 után jelentős funkcióváltozáson mentek keresztül. Az egyetem (az intézmény) fokozatosan elvesztette „fennhatóságát” saját ünnepsége felett, mely egyre inkább (párt)állami jelleget öltött. Az intézmény reprezentatív, önmagát és egyéves teljesítményeit rendkívül ceremoniális keretben és meglehetősen hosszasan ünneplő rendezvényéből egy „lecsupaszított”, dísztelen, a pártállam társadalmi és oktatási teljesítményeiről informáló, ezeket ünneplő, rövid esemény lett, melynek „kötelező” jellege megvalósításában is megmutatkozott.

*

A posztban található animációt Acél Róbert, a levéltári forrásokról készült fotókat Ruprech Judit készítette.

Polyák Petra

[1] 1919-ben ezen a napon vette át Pozsonyban a csehszlovák kormány által kiküldött bizottság az egyetem épületeit és felszerelését, s így az oktatás az orvosi és a bölcsészkaron lehetetlenné vált.

[2] PTE EL VIII. 1. a. ETE 1920/21. tanévi V. rendkívüli tanácsülése, 1921. július 6., 7. pont.

[3] PTE EL VIII. 101. b. 27. d. 14-1928/29. Tanévnyitó ünnepély előkészítése (1928-29).

[4] *Az Erzsébet Tudományegyetem 1937/38. tanévi irataiból*. Pécs, 1938.

[5] PTE EL VIII. 101. b. 55. d. 62-1934/35. Tanévnyitó ünnepély előkészítése.

[6] Uo.

[7] PTE EL VIII. 101. a. ETE 1929/30. tanévi VII. rendes ülése, 1930. március 27., 16. pont.

[8] Uo.

[9] PTE EL VIII. 101. a. ETE 1924/25. tanévi II. rendes ülése, 1924. október 29., 9. pont.

[10] Uo.

[11] Uo.

[12] Uo.

[13] PTE EL VIII. 101. b. 55. d. 62-1934/35. Tanévnyitó ünnepély előkészítése.

[14] PTE EL VIII. 101. b. 46. d. 325-1932/33. Tanévnyitó és tanévzáró meghívókon a Veni Sancte és Te Deum mellett a protestáns templomokban tartott ünnepélyes istentiszteletek idejének feltüntetése tb előterjesztés.

[15] Uo.

[16] PTE EL VIII. 101. b. 68. d. 53-1937/38. Tanévmegnyitó ünnepség előkészítése.

[17] PTE EL VIII. 101. b. 106. d. 20-1946/47. Tanévmegnyitó (1946-47. tanévi) ünnepség előkészítése.

[18] PTE EL VIII. 101. b. 117. d. 5-1948/49. Tanévmegnyitó (19487-49. tanévre) ünnepség előkészítése.

[19] PTE EL VIII. 101. b. 121. d. 50-1949/50. Tanévnyitó ünnepély (1949-50. IX. 19.) megrendezése.

[20] Uo.

[21] Uo.

[22] Uo.

[23] Uo.

[24] PTE EL VIII. 101. b. 122. d. 25-1950/51. Tanévnyitó ünnepély megrendezése és a tanév megkezdése.

Forrás webcím:https://leveltar.pte.hu/content/tanevnyitok

Hivatkozások
[1] http://leveltar.pte.hu/content/tanevzarok-az-erzsebet-tudomanyegyetemen [2] http://corvina.tuda

skozpont-pecs.hu/WebPac.kep/CorvinaWeb?action=onelong&recnum=795486&pos=1 [3]
http://www.u-szeged.hu/szegedi-egyetem/vita/kolozsvari-egyetem?objectParentFolderId=1928